

DE STICHTING VOOR ONDERZOEK VAN HET ONDERWIJS

PH. J. IDENBURG

Op 9 juni 1965 heeft de Minister van Onderwijs en Wetenschappen Dr. I. A. Diepenhorst bij notariële akte de „Stichting voor Onderzoek van het Onderwijs” opgericht. Hieronder volgen enkele opmerkingen omtrent de plaats, de taak en de mogelijke werkwijze van deze nieuwe instelling. Ik leid deze in met een herinnering, die meer dan 45 jaar terugreikt.¹ Bij de Wet van 21 februari 1919, Stb. 49, werd de Onderwijsraad ingesteld. De verwachting van Minister De Visser was dat hij de eerste stap zou kunnen zijn om tot verbetering van het onderwijs in zijn verschillende geledingen te geraken. Die verbetering scheen hem nl. alleen mogelijk wanneer het Departement van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen gestadig voeling zou houden met en voorlichting zou zoeken bij personen, die geacht kunnen worden de onderwijs- en opvoedkundige vraagstukken te beheersen en die in staat waren te midden van de velerlei inzichten de elementen van waarde voor onze volksontwikkeling op te sporen, te schiften en voor te dragen. Reeds aanstonds had Kohnstamm in een welkomst-artikel tot de Onderwijsraad er evenwel zijn twijfel over uitgesproken, of de Raad zijn taak als gids voor de verbetering van het onderwijs wel zou kunnen vervullen, indien hij niet de beschikking zou krijgen over de uitkomsten van wetenschappelijk onderzoek. Hierop aansluitende, maakte minister De Visser toen bij de Raad het denkbeeld aanhangig van de instelling van een „Rijksinstituut voor Paedagogiek”, waarin aan „hoogstaande mannen van wetenschappelijken zin” de hoofdleiding zou worden opgedragen. Dit denkbeeld vond in de Raad aanvankelijk een gunstig onthaal: hij zag in dit plan „de mogelijkheid van de realisering van een door pedagogen van alle richtingen lang gekoesterd ideaal”. De gedachte was dat dit instituut – ook aangeduid als een bureau tot bestudering van algemene onderwijsaangelegenheden in binnen- en buitenland- in een organisch verband met de Onderwijsraad zou worden gebracht. Eerst dan zou de Raad zijn pedagogische taak naar behoren kunnen vervullen. Het plan was bestemd om te mislukken. De daarna volgende jaren hebben het beeld te zien gegeven van verwoede strijd in de Onderwijsraad en een frustrerend regeringsbeleid. Uit de strijd, die voornamelijk gevoerd moest worden tussen Kohnstamm en de legalistisch denkende Prof. Woltjer, hoogleraar in de klassieke talen aan de Vrije Universiteit, is in 1931 ten-

560

¹ De hier volgende gegevens zijn vaak woordelijk ontleend aan H. Drop, *De onderwijsraad gehoord*, 's-Gravenhage 1964.

slotte een advies van de Onderwijsraad voortgekomen, waarin o.a. werd aanbevolen:

1. Inrichting van een centraal informatiebureau als een relatief zelfstandig lichaam, dat in nauw contact zou staan met het departement en met de Onderwijsraad, waar alle feitelijke gegevens betreffende het Nederlandse onderwijs bijeen zouden komen, de belangrijkste omtrent het buitenland zouden worden verzameld, en vervolgens voor belanghebbenden toegankelijk gesteld.
2. Verwerkelijking van een federatief verband van door de overheid in het leven te roepen of te steunen instituten, die zich het eigenlijke pedagogische onderzoek tot taak zouden stellen.

Er is – zoals gezegd – niets van gekomen. Met name de vooral van anti-revolutionaire zijde gevoede angst voor staatspedagogiek heeft het verhinderd.

De voorgeschiedenis van de huidige Stichting begint dan ook op een andere plaats nl. bij de recente steun aan research-projecten van wetenschappelijke instituten uit een begrotingspost van het Ministerie en de sedert enige jaren vanwege het Ministerie gegeven subsidies aan de Pedagogische Centra. Op krachtige aandrang vanuit het Parlement is de zo juist genoemde steun nu aan de Stichting toevertrouwd terwijl een ministeriele beschikking, waarbij de subsidiering der Centra zal worden geregeld, in voorbereiding is. En terwijl Kohnstamm in 1931 in de Onderwijsraad Woltjer van „obstructie” meende te moeten beschuldigen, heeft de geschiedenis gewild dat onder de stichtingsakte de handtekening van een antirevolutionaire Minister en oud-hooglerraar van de Vrije Universiteit staat en dat een anti-revolutionaire Staatssecretaris zijn zorgen aan de totstandkoming ervan heeft gewijd. Dat wijst op een verheugende verandering van inzicht. Maar ook de administratieve vorm, waarin het pedagogisch onderzoek zal worden bevorderd, is een andere, nl. minder bindende dan certijds werd voorzien. Er is geen sprake van een „rijks-instituut”, waar opdrachten kunnen worden uitgevoerd. Evenmin is er een „federatief verband van door de Overheid in 't leven geroepen of gesteunde instituten” aan de orde.

Ik meen goed te doen hier enkele essentiële bepalingen uit de statuten van de Stichting te laten volgen:

Artikel I bevat een algemene bepaling:

„Tenzij het tegendeel blijkt wordt in deze statuten onder „minister” verstaan: de minster belast met de zaken van het onderwijs.

Onder beide ministers wordt verstaan: de minister en de minister belast met de zaken van het landbouwonderwijs”.

Artikel 2 vermeldt de naam van de Stichting, die boven reeds is genoemd.

Artikel 3 omschrijft het doel: „De stichting heeft ten doel het bevorderen van onderzoek met betrekking tot het onderwijs”.

Artikel 4 somt de middelen om dit doel te bereiken op:

„De stichting tracht haar doel te bereiken door:

- a. het steunen, doen uitvoeren, coördineren en anderszins bevorderen van wetenschappelijk onderzoek met betrekking tot het onderwijs;
- b. het desgevraagd of eigener beweging adviseren van de minister die het aangaat of in het geval van gemeenschappelijk belang aan beide ministers over het onder a. omschreven terrein;
- c. het desgevraagd adviseren omtrent de werkzaamheden van de pedagogische centra als bedoeld in de subsidieregeling pedagogische centra;
- d. het gevolg geven aan de opdrachten, die haar terzake van de uitvoering van haar taak door de minister die het aangaat of in het geval van gemeenschappelijk belang door beide ministers worden gegeven;
- e. alle andere wettige middelen, welke tot het doel dienstbaar zijn.”

Zoals de lezer opmerkt is het doel van de Stichting zo ruim geformuleerd als, gegeven haar oogmerk, mogelijk was. De term „onderwijs” wijst reeds aanstonds in de ruimte. Hieronder zijn immers het gehele gebied van kleuterschool tot en met universiteit evenals vormen van onderricht buiten het wettelijk geregeld schoolwezen begrepen. De woorden „met betrekking tot” duiden verder dan op studieobjecten van onmiddellijk aanwijsbaar nut voor de school. Een meer verwijderd verband is kennelijk voldoende mits de relatie tot het onderwijsgebied aanwezig is.

Een beperking is dat de Stichting zelf geen eigen researchstaf zal kunnen aanstellen. Zij moet coördineren maar heeft geen macht daartoe, althans geen andere dan die om te dienen. Ik zou het niet anders gewenst hebben. Maar voor het overige valt alles binnen haar competentie: steunen, doen uitvoeren en „anderzins bevorderen” van wetenschappelijk onderzoek.

De overige bepalingen van artikel 4 zullen haar inhoud in de praktijk moeten krijgen. Met name is nog niet duidelijk welke taak van de Stichting ten opzichte van het werk der Pedagogische Centra zal worden verlangd. In beginsel kan de minister advies vragen omtrent het gehele te subsidiëren werkprogramma dezer instellingen, zoals dit jaarlijks aan hem zal worden gepresenteerd. Dat zou een zware belasting van het bestuur kunnen worden. Immers de werkzaamheden der Centra zijn veel-

omvattend en door hun wijde vertakking moeilijk inhoudelijk te beoordelen. Het is evenzeer denkbaar dat de Stichting uitsluitend haar visie zal moeten geven op door de Centra op te zetten experimenten, indien en voorzover deze buiten de Stichting om zouden worden gefinancierd.

Ik kom nu tot de samenstelling van het bestuur der Stichting.

Artikel 6 bepaalt „De leden van het bestuur worden door de minister voor ten hoogste vijf jaar benoemd met uitzondering van de vertegenwoordiger van de minister met de zaken van het landbouwonderwijs belast: deze wordt door laatstgenoemde minister benoemd voor ten hoogste dezelfde tijdsduur. Zij zijn herbenoembaar.”

In artikel 7 volgen dan de volgende bijzonderheden:

„Het bestuur bestaat uit dertien leden en wel uit:

- a. een voorzitter, als zodanig door de minister aangewezen;
- b. een vertegenwoordiger van de minister;
- c. een vertegenwoordiger van de minister met de zaken van het landbouwonderwijs belast;
- d. drie leden, benoemd na overleg met de landelijke overkoepelende organisaties op het terrein van het schoolwezen;
- e. zeven leden, die deskundig zijn op het gebied van het wetenschappelijk onderzoek met betrekking tot het onderwijs.”

Er zijn naast de voorzitter dus drie categorieën van leden: vooreerst regeringsvertegenwoordigers, vervolgens leden, benoemd na overleg met de landelijke overkoepelende organisaties, zoals de Nederlandse Katholieke Schoolraad, de Vereniging van Nederlandse Gemeenten, het Contactcentrum Bevordering Openbaar Onderwijs en het Convent van Christelijke Scholen, en tenslotte zeven wetenschapsbeoefenaren, waarbij gedacht is aan pedagogen, psychologen en sociologen. Onder de niet-ambtelijke leden moeten ook de Pedagogische Centra hun, niet afzonderlijk vermelde, vertegenwoordiging vinden. Deze instellingen vormen de brug tussen het laboratorium, het studeervertrek en het proefterrein enerzijds en het schoolwezen ter andere zijde. Zij hebben met betrekking tot de oplossing van problemen, die zich voordoen bij het bruikbaar maken van de resultaten van het wetenschappelijk onderzoek in de actuele pedagogische situatie – het „ontwikkelingswerk” – reeds onmiskenbare verdiensten. Daarbij geldt dat het verkeer over deze brug niet alleen van het onderzoek naar de praktijk loopt, maar ook *vice-versa*. Uit de realiteit van het schoolwezen komen de contrôle en correctie op de onderzoeksresultaten en impulsen voor voortgezet onderzoek bij wijze van *feedback* tot de onder-

zoekers terug. Onderzoek, dat de relatie tot de praktijk mist, dreigt onvruchtbaar te zijn¹.

Wanneer wij de statuten nog even verder doorzien, treft ons een bepaling, die aan de voorzitter en elk lid het recht geeft om van besluiten van het bestuur bij de minister in verzet te komen. Door de mogelijke interventie van haar vertegenwoordigers heeft de regering zodoende in laatste instantie een beslissende stem in de gestie van het bestuur, terwijl de voorzitter en de leden aldus in zaken, die zij als van wezenlijk belang zien, een beroepsrecht kregen. Ik neem aan dat de samenwerking in het bestuur van zodanige aard zal zijn, dat deze noodmaatregel niet of hoogst zelden zal werken. Het is evenwel de moeite waard om te zien wat er in zo'n geval zal geschieden. Artikel 13 geeft dit aan.

- „1. Het besluit waartegen verzet is aangetekend, wordt aan de minister die het aangaat of in het geval van gemeenschappelijk belang aan beide ministers voorgelegd met een nota, vermeldende de tegen het besluit gerezen bezwaren.
2. De minister die het aangaat of in het geval van gemeenschappelijk belang beide ministers horen het bestuur.
3. De minister hoort, indien het besluit wetenschappelijke aspecten heeft, tevens de Koninklijke Academie van Wetenschappen.
4. De minister die het aangaat beslist of in het geval van gemeenschappelijk belang de beide ministers beslissen of het desbetreffende besluit ten uitvoer kan worden gelegd.”

Nog op een andere wijze heeft de regering zich zeggenschap in het beleid van de Stichting gereserveerd. Zo bepaalt artikel 17 dat het bestuur jaarlijks ter goedkeuring door de beide ministers indient een met redenen omkleed voorstel omtrent de hoofdpunten van het in de komende jaren te voeren beleid en de werkzaamheden, die de Stichting voornemens is te ondernemen of te steunen. Uiteraard zijn daarnevens de begroting en rekening en verantwoording aan de goedkeuring van de ministers onderworpen. De praktijk zal leren wat er van de planning van het werk, die in de eerstgenoemde bepaling is bedoeld, terecht zal komen. Het bestuur zal kunnen trachten alle aanvragen om steun zo tijdig binnen te krijgen en

1 Voor de eerste maal bestaat het, op 16 december j.l. geïnstalleerde, bestuur uit de volgende leden: voorzitter, Prof. Dr. Ph. J. Idenburg; regeringsvertegenwoordigers: Drs. H. Veldkamp, Ir. P. van der Schans; aangewezen na overleg: Mr. C. E. Schelfhout, Dr. G. Stellinga, Prof. Dr. L. de Klerk; wetenschapsbeoefenaren: Dr. M. Albinski, Prof. Dr. A. D. de Groot, Drs. W. de Hey, Prof. Dr. J. Kremers, Prof. Dr. G. Kuiper Hzn. Prof. Dr. M. J. Langeveld en Prof. Dr. G. Wielenga.

zijn eigen initiatieven zo vroeg te formuleren en uit te werken dat de verlangde presentatie van de plannen mogelijk wordt. De ervaring leert echter dat niet alle werkzaamheden zo lang tevoren kunnen worden voorzien en begroot.

Ik heb nog niets omtrent de geldmiddelen gezegd. De Stichting heeft een vermogen, dat gevormd wordt door:

- a. subsidiën of uitkeringen van de overheid;
- b. schenkingen, erfstellingen, legaten en andere wettige baten.

In de begroting van het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen voor 1966 is onder artikel 23 f 1 miljoen voor de stichting uitgetrokken.

De Stichting zal een bureau hebben met een directeur en andere medewerkers, die onder goedkeuring van de minister worden benoemd. De directeur is ambtshalve secretaris en penningmeester van het bestuur. Hij heeft een raadgevende stem¹. Het bureau wordt in Den Haag gevestigd.

Tenslotte nog iets over het werk, dat de Stichting nu zal gaan verrichten. Er is terwijl ik dit schrijf, nu de arbeid zo juist is begonnen, nog maar weinig officieel van bekend. Hetgeen hier volgt, komt dus volstrekt voor mijn persoonlijke verantwoording.

Vooreerst zij opgemerkt dat de problemen, die binnen het werkterrein van de Stichting vallen legio zijn. Ik zal mij van elke poging tot het opsommen ervan onthouden. Na de installatie door de minister heb ik enkele probleemgebieden genoemd, die de Stichting zullen moeten bezighouden. Ik zie ze gerangschikt op concentrische cirkels.

De buitenste daarvan heeft betrekking op de administratieve structuur van het schoolwezen en de ontwikkeling en functionering ervan. Een rekenmodel als voorbereiding voor de planning en studies omtrent de economie van het onderwijs behoren hierbij thuis.

De volgende cirkel is die van de pedagogische structuur van het schoolwezen en de ontwikkeling en functionering ervan. Hier vinden wij o.a. de vragen naar de schooltypen en haar aaneensluiting en de doorstroming der leerlingengeneraties.

De derde cirkel is enger. Ze brengt ons in aanraking met de school als instituut. Het bestuur en de relatie met andere maatschappelijke groepen zijn hier o.a. aan de orde.

De vierde cirkel bepaalt ons bij het interne schoolbedrijf: de leiding ervan, de docenten, de klassen, de leerlingen als deel van de groep.

De vijfde cirkel is die van het eigenlijke onderwijs- en opvoedingsproces.

¹ Benoemd is de heer C.J.M.H. Souren te 's-Gravenhage die op 1 februari in dienst treedt.

De problemen van leerplan, leerproces en didaktiek vragen de aandacht.

De binnenste cirkel omvat de vragen betreffende de persoon van de leerling en zijn ontwikkeling in de pedagogische situatie, waarin hij is geplaatst.

Vervolgens een paar opmerkingen omtrent de mogelijkheden, die voor de Stichting openstaan. Zij zal moeten beginnen met een terreinverkenning, waarna met inachtneming van weloverwogen prioriteiten beleidslijnen voor het werk zullen moeten worden uitgestippeld.

Daarbij zal de bevordering van de onderwijsresearch *in haar totaliteit* de aandacht moeten hebben. Het bestuur zal het overleg der werkers op dit gebied moeten bevorderen. Het zal erop bedacht moeten zijn, dat hun de nodige informatie wordt aangedragen. Uit binnen- en buitenland. Want wij kunnen uit onderzoekingen en ervaringen elders meer leren dan wij doen. Het bestuur zal gereed moeten staan om onderzoekingen door experts te doen begeleiden indien daaraan behoefte bestaat. Het kan misschien iets doen om de presentatie van de resultaten van onderzoek te verbeteren. Ze is thans vaak bedroevend slecht.

Anderzijds zal de Stichting zich moeten richten op *steun aan de delen*. Er zullen instituten tot ontwikkeling gebracht of nieuw opgebouwd moeten worden. Afzonderlijke projecten van onderzoek zullen beoordeeld en zo mogelijk gesteund moeten worden. Het streven zal bij dit alles steeds moeten zijn om het antwoord te helpen vinden op concrete noden. Het op een duidelijk doel gerichte werk zal de eerste liefde van het bestuur moeten hebben. En het zal geen aangemeld onderzoek als reëel moeten beschouwen indien er geen evenredigheid bestaat tussen kwaliteit en kwantiteit van de beschikbare mankracht en de omvang van het project.

Het is duidelijk dat het bestuur voor een zware taak komt te staan. De minister heeft het geen raad van advies op zijn pad meegegeven. Het lijkt mij niet een gemis. Immers het bestuur heeft alle vrijheid tot consultatie met de mensen van de wetenschap en het onderwijs. Ook buitenlandse deskundigen zullen zo nodig te hulp geroepen kunnen worden. Het bestuur hoopt voorts te mogen profiteren van de ervaring, die Z.W.O. gedurende decennien met de bevordering van wetenschappelijk onderzoek heeft opgedaan. Een nauw contact met deze organisatie zal ook ter verzekering van een gepaste eenheid in beleid en een zinvolle verdeling van taken vereist zijn.¹

Aan het einde van het statuut wordt van het bestuur een jaarlijks verslag gevraagd zowel van zijn werkzaamheden als van zijn bevindingen.

¹ De Stichting zal voorlopig in het gebouw van z.w.o. worden gevestigd.

Het zou kunnen uitgroeien tot een berichtgeving omtrent de ontwikkeling op het terrein van het werk, die de betekenis zou kunnen krijgen van een jaarlijkse inventarisatie. Dat zou aan de samenwerking en samenbinding van instituten en onderzoekers ten goede kunnen komen en dienstbaar kunnen worden gemaakt aan de representatie van ons land in het buitenland, waarin wij op 't ogenblik mede door de beperktheid van ons taalgebied te kort schieten.

De zwaarte van de taak wordt vergroot door het feit, dat onderzoekers op het terrein der stichting dun gezaaid zijn. Het bestuur zal moeten nagaan wat daaraan te doen is. Ook het voor onderzoek vereiste instrumentarium is onvoldoende ontwikkeld. Er zijn veelzijdiger en exactere methoden van waarneming en toetsing nodig, die de onderzoeker in staat stellen om het veld van onderzoek te verkennen en te analyseren, dan ons thans ten dienste staan, en meer fundamentele theoretische kennis om het waargenomene te begrijpen en te verklaren. Andermaal geldt dat het bestuur zal moeten nagaan wat hieraan zal zijn te doen. Ik hoop dat curatoren der universiteiten en de minister zullen inzien dat de instelling van de Stichting een, naar ik hoop, vruchtdragende daad zal blijken te zijn maar toch ook niet meer kan betekenen dan de helft van het werk, inzoverre deze maatregel een complement behoeft aan onze instellingen voor wetenschappelijk onderwijs.

Ondanks alle zwaarigheden zie ik in de oprichting van de Stichting – zo vele, vele jaren na het eerste initiatief in de Onderwijsraad – een reden tot verheugenis, niet in 't minst omdat bekwame mensen van verschillende studie en levensrichting in dit kader eendrachtig de hand aan de ploeg kunnen slaan.